

Список використаних джерел

1. Юридична енциклопедія: В 6-ти т. : за ред. Ю. С. Шемшученка та ін. Т. 1. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана. 1998. 669 с.
2. Політологія. Під ред. І. Семківа. Київ : Вища школа, 2009. 431 с.
3. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007. Official Journal of the European Union [English edition]. 2007. С. 306 / 01.

Ялова Оксана Володимирівна,
доцент кафедри правничої лінгвістики
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

НАУКОВІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ «МОВНА ПОЛІТИКА», «МОВНА СИТУАЦІЯ»

У соціолінгвістиці як підрозділі мовознавства існують такі поняття, як «мовна ситуація» і «мовна політика».

Мовна ситуація – це сукупність форм існування однієї мови або сукупність мов у їх територіальному й соціальному взаємовідношенні й функціональній взаємодії у межах певних географічних регіонів або адміністративно-політичних утворень. Іншими словами, це взаємовідношення використовуваних на певній території різних мов чи різних варіантів однієї мови. Мовна ситуація охоплює соціальні умови функціонування мови, сферу й середовище вживання мови, форми її існування.

Мовна ситуація – це змінна величина, оскільки роль, функції та сфери використання мови або мов і їх форм залежить від багатьох чинників, насамперед державної мовної політики планування у сфері книгодрукування та засобів масової інформації, застосування певної мови в освіті тощо.

У соціолінгвістиці мовну ситуацію описують за кількісними, якісними та оцінними критеріями, які визначають її типи:

- за кількістю мов, що використовуються: одномовні (коли мовець залежно від ситуації вживає літературну мову або говірку) і багатомовні (якщо особа використовує різні мови). За такою ознакою найпоширенішою є ситуація двомовності або білінгвізму;

- за співвідношенням функції окремих мов чи варіантів мови: збалансовані (мови виконують однакові суспільні функції) й незбалансовані (у застосовуваних мов неоднакові функції). Однак

збалансовані мовні ситуації майже неможливі, бо дві мови, як правило, не можуть бути функціонально тотожними. Вибір мови визначається комунікативною ситуацією, а не етнічною чи мовною належністю мовців.

Особливого удару зазнали мови після схвалення урядом теорії про «злиття мов» й утворення нової історичної спільноти людей – радянського народу, об'єднавчим чинником якого було передбачено єдину мову – російську (програма партії, прийнята на XXII з'їзді КПРС у 1961 р.).

Низка постанов радянського уряду, зокрема директива МО УРСР «Про удосконалення вивчення російської мови в загальноосвітніх школах республіки» (1978 р.), постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів УРСР «Про додаткові заходи щодо покращання вивчення російської мови в загальноосвітніх школах та інших навчальних закладах союзних республік» (1983 р.), постанова Пленуму ЦК КПРС про єдину офіційну загальнодержавну мову в СРСР (1989 р.), прийняття Верховною Радою СРСР «Закону про мови народів СРСР», за яким російській мові надано статус офіційної (1990 р.), наказ Міністерства освіти СРСР про написання і захист дисертацій російською мовою (1970 р.) тощо, призвела до того, що українську мову було витіснено з усіх суспільних сфер.

Таким чином, до прийняття Закону «Про мови в Українській РСР» (1989 р.), державної програми його впровадження і здобуття Україною незалежності (1991 р.) відповідно до принципів мовної політики в Радянському Союзі в офіційному спілкуванні (особливо в містах) застосовувалася переважно російська мова. Така постколоніальна мовна ситуація призвела до того, що в нашій спільноті порушена рівновага між розумінням мови як символом ідентичності, з одного боку, та засобом спілкування, з іншого. Після набуття українською мовою статусу державної відбулися певні зміни мовної ситуації.

Сучасній мовній ситуації в Україні притаманні нові тенденції мовного планування внаслідок змінення мовної політики, яка здійснюється у кожній окремій державі, має, очевидно, свої загальні і особливі ознаки, пов'язані з її історичним розвитком, культурою, особливостями державного устрою тощо. Слід зауважити, що це питання у науковій літературі особливо не висвітлювалося, щоправда, Л. Масенко розглядаючи ознаки сучасної мовної ситуації в українському суспільстві, виокремлює з них такі: українсько-російська колективна двомовність; співіснування в єдиному українському просторі трьох регіонів з різними національно-культурними,

соціально-політичними традиціями і, як наслідок, мовностилістичними орієнтаціями, мовними і мовленнєвими пріоритетами і звичками; формальний характер мовної політики в державі, відсутність в українській мові реального високого соціального статусу; поступова й невідворотна англійська експансія. Повністю погоджуючись з оцінкою автором сучасної мовної ситуації, ми спробуємо виділити ознаки мовної політики і окреслити наукові підходи до визначення її поняття.

Залежно від мовної ситуації держава розробляє мовну політику, яка маючи цілеспрямований вплив, повинна мати на меті сприяти ефективному функціонуванню мови в різних сферах її застосування; сукупність ідеологічних принципів і практичних заходів щодо розв'язання мовних проблем у суспільстві і державі; сукупність політичних і адміністративних заходів, спрямованих на надання мовному розвитку бажаного спрямування. Мовна політика має бути частиною національної політики певної держави, бо вона стосується зміни чи збереження наявного розподілу мов у багатомовному суспільстві, спирається на вироблені у ньому способів вирішення національного питання. Існують різні назви мовної політики – національно-мовна політика, мовне облаштування, мовне планування. Світовий конгрес з мовних політик (Барселона, 2002 р.) ухвалив, що головними засадами мовної політики мають бути діалог, гнучкість, здатність сторін до взаємодії і згоди, забезпечення репродукції кожної мови, мовне виховання, економічна підтримка мов.

Кожна мовна політика має досліджуватися і розглядатися у двох аспектах:

1) соціолінгвістичному – розв'язання питань про статус мов і рівень їх функціонування; узгодження відносин між офіційною та іншими мовами, що співіснують у державі; питання мовного планування; розвиток національної культури і освіти; створення єдиного інформаційного простору для забезпечення національної цілісності тощо;

2) лінгвістичному – функціонування літературної мови і діалектів; кодифікація літературної мови; уживання кількох мов; розвиток культури мови; реформа письма; керування процесом стандартизації мови; втручання у процес створення нових слів та ін.

Одразу зауважимо, що визначення поняття «мовна політика» репрезентоване переважно у наукових дослідженнях, енциклопедіях, словниках з політології, соціології. Вивчаючи їх, зупинимося на окремих позиціях, які розглянули і представили науковці у своїх працях.

Так, Антонюк О.В., Головатий М.Ф., Щокін Г.В. визначають мовну політику як сукупність законодавчих, організаційних та інших норм і заходів держави у мовній сфері.

Російський соціолінгвіст Нікольський Л.Б. визначає мовну політику як сукупність засобів, що застосовуються державою, партіями, громадськістю для зміни або збереження уже існуючих лінгвістичних норм.

Цікавим є наступне визначення мовної політики: мовна політика – це система цілеспрямованих рішень з метою розвитку державного етносу, його захисту перед мовною, культурною експансією інших націй, утвердження державності, політичної соціалізації громадянства.

Нетрадиційний погляд на мовну політику держави висловлює Майборода О.М. у вступі до колективної монографії «Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом». Він зазначає, що особливо актуальним питанням відродження, збереження та розвитку мови є для народів, які впродовж тривалого часу зазнавали деетнізації, значна частина яких перейшла на вживання більш соціально престижної мови. У таких випадках відродження мовної своєрідності народу об'єктивно може входити у просторіччя з правом кожного з його представників на вільний вибір мововжитку.

Пошук формули вирішення цього протиріччя є, власне, мовною політикою держави. Тобто, мовне питання стає питанням політичним.

Таким чином, моделюючи мовну політику держави, автор бачив перед собою виключно ситуацію в Україні. Зазначене, очевидно, не можна віднести до класичного визначення розглядуваного поняття, але воно має право на існування.

Список використаних джерел

1. Больман І. Мовні війни в Європі. К., 2007.
2. Масенко Лариса. Мічена карта // Літературна Україна. 14 лютого 2008 р. №6(5244). С. 1-3.
3. Тараненко О.О. Мовна ситуація і мовна політика часів «перебудови» і державної незалежності України (кінець 80-х – 90-ті роки) // Українська мова. Опале, 1999. с. 35-66.
4. Тараненко О.О. Мовна ситуація та мовна політика в сучасній Україні // Мовознавство. 2003. № 2-3. С. 30-55.
5. Кочерган Михайло. Мовна ситуація і мовна політика в Україні // Світогляд. 2008. №2. С.18-23.